

Construcții comparative în limba română veche

Raluca Brăescu*

Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”, Calea 13 Septembrie 13, 050711 București, România

Facultatea de Litere, Universitatea din București, Str. Edgar Quinet 5–7, 010017 București, România

Despre articol

Istoric:

Primit 23 mai 2017

Acceptat 6 iunie 2017

Publicat 30 septembrie 2017

Cuvinte-cheie:

adjectiv

operator de grad

complement comparativ

topică

deplasare *roll-up*

Rezumat

În articolul de față realizăm o analiză a construcțiilor cu adjective gradate în textele vechi românești. Ne oprim asupra comparativului de superioritate, astfel că avem în vedere, în primul rând, stadiul de gramaticalizare a operatorilor de grad implicați. Structurile înregistrate în textele vechi includ unități polifuncționale în competiție, dintre care unele intră în procese complexe de specializare (*mai*), iar altele dispar (*camai*). În al doilea rând, prezentăm realizările complementului comparativ în corpusul analizat: grupuri prepoziționale având drept centru prepozițiile *de*, *decît* și *ca*. Ne interesează în ce măsură se pot stabili restricții de utilizare a acestor prepoziții. Vom acorda o atenție specială „anomaliilor” de topică a unităților. Configurațiile în care complementul comparativ este antepus adjectivului se pun în legătură cu existența unor urme ale sintaxei nonconfiguraționale în limba română veche.

1. Introducere

Sistemul comparativ este reprezentat, în mod prototipic, printr-un ansamblu de expresii ce conțin un operator de grad și denotă o relație între un reper (o valoare standard sau o clasă de comparație) și o valoare a unui referent (gradul în care o entitate posedă o anumită proprietate). Sînt general acceptate mai multe configurații, corespunzătoare bine-cunoscutelor trepte: comparativ de superioritate (*mai ... decît / ca*), comparativ de inferioritate (*mai puțin ... decît / ca*), comparativ de egalitate (*la fel de / tot atît de / tot așa de ... ca*), superlativ relativ (*cel mai ... din / dintre*). În mod tradițional, aceste valori sînt grupate, așadar, într-o singură clasă, deși ele exprimă ipostaze diferite ale intensității unei însușiri (o (in)egalitate, un paralelism, o analogie, o identitate, o variație proporțională sau de măsură).

Dintre analizele propuse asupra construcțiilor comparative o reținem pe aceea a lui Kennedy (1999) despre adjectivele gradabile, definite ca expresii ale unor puncte pe o scală semantică (expresii relaționale), în sensul că leagă obiecte de gradele unei scale specificate. O scală este o reprezentare abstractă a unui act de măsură, deci un parametru dimensional (un tip de proprietate) în care ordinea este reglementată prin grade. Adoptînd o analiză sintactică, Kennedy (1999, p. 83) arată că adjectivele gradabile proiectează o structură funcțională extinsă care are drept cap un morfem de grad.

În articolul de față propunem o analiză a construcțiilor comparative de superioritate ce includ adjective în textele vechi (originale și traduse), din secolele al XVI-lea – al XVIII-lea¹. În studiile diacronice asupra gradării, se constată (Frâncu, 2009; Stan, 2013; Brăescu, 2015) că există numeroase unități care se delexicalizează, se gramaticalizează sau intră în procese de reanaliză pentru a deveni mijloace (prototipice sau emfatic) de expresie a gradelor de comparație. În cele ce urmează, vom avea în vedere: statutul operatorului de grad, realizările complementului comparativ și analiza unor aspecte de topică a unităților implicate².

* Adresă de corespondență: ralucabraescu@yahoo.com.

¹ Exemplele au fost extrase din corpusul de texte utilizat în cadrul proiectului *The Syntax of Old Romanian* (Pană Dindelegan, 2016).

² Punctul de plecare al prezentului articol este studiul *Gradarea în limba română. Perspectivă istorică și tipologică*, Proiectul

2. Structurile comparative de superioritate

Într-o construcție completă, gradul comparativ de superioritate pune în relație doi termeni: adjectivul gradat (cu morfemul comparativ) și complementul comparativ. Operatorii înregistrați în textele vechi pentru marcarea gradului sînt: *mai* (< lat. MAGIS)³, principalul marcator în comparativele analitice latinești (1a–f), și *camai* (1g–j):

- (1) a. Că **mai bună** e domnia ta decît<t> viața mea (PH.1500–1510, 51^v)
- b. **Mai iubite-s** decît<t> aurulu și piatra cea curată multă și **mai dulce** e de miiarea și fagurul (PH.1500–1510, 15^r)
- c. atunci cînd zua era **mai caldă** (PO.1582, 56)
- d. lumina **mai mică** să slujască nopții (PO.1582, 13)
- e. **mai multe** și **mai greale** sînt păcatele noastre (CC².1581, 42)
- f. Și vor hi ceia ce vor rămînea **mai scumpi** decît aurul cel curat și omul va fi **mai scump** decît piatra zamfirul (DPar.1683, 31^v)
- g. **camai sărăcești** și mai mici să sînt darurile noastre (CC².1581, 124)
- h. cu atîta **camai bun** fiind decît îngerii **cît camai osăbit** decît dînșii au ocinat nume (DPar.1683, IV/30^v)
- i. Să-m faci acoperemîntul **camai frumos** (DVs.1682–6, 49^r)
- j. Și făcea **camai vîrtoase** și mai trudite rugile cu dînșii (DVs.1682–6, 209^r)

Coocurența unor forme cu același rol, în structuri identice și fără reguli stricte de combinare reprezintă o trăsătură identificată în comportamentul tuturor operatorilor de grad din cadrul treptelor de gradare și este, de fapt, o trăsătură normală a oricărui sistem în formare. Unitatea *mai* devine din formă lexicală (din adverb) o formă gramaticală (marcă a comparativului), fără ca această schimbare să afecteze și unitatea *camai* (care nu va mai supraviețui).

Faptul că termenul *mai* nu era deplin gramaticalizat pentru marcarea comparativului de superioritate al adjectivului în epoca veche este demonstrat nu atît de poziția sa prenominală (2a), cît de disponibilitatea spre dislocări (2b–d). De altfel, întreg grupul adjectival este plasat prenominal, tipar care își reduce mult frecvența pînă în limba actuală. Statutul de marcator negramaticalizat al lui *mai* (sau *camai*) este susținut nu numai prin argumente legate de topica unităților, ci și de asocierea cu adverbe (3a,b) sau cu adjective intensificate (3c).

- (2) a. Că **mai mare sfînt** de Ioan Botezătorul n-au fost nimea (CC¹.1567, 17^r)
- b. Aceia sînt orbi în suflet: **mai în mare perire** sînt (CC¹.1567, 76^v)
- c. Acest păgîn **mai om bun** au fost decît acești creștini (CC¹.1567, 64^r)
- d. după aceea și împărăția ceriului dă noao, ca un iubitoriu și **mai cu multă cinste** despui-toriu (CC².1581, 545)
- (3) a. Și să făcură glasurile trîmbiții mergînd înainte **mai tare foarte** (BB.1688, XIX)
- b. glasurile trîmbitei întrecînd **camai tare foarte** (DPar.1683, III/38^v)
- c. **Destui mai credincioși** sînt (CC².1581, 381)

Cultura română și modele culturale europene: cercetare, sincronizare, durabilitate, cofinanțat de Uniunea Europeană și Guvernul României din Fondul Social European prin Programul Operațional Sectorial Dezvoltarea Resurselor Umane 2007–2013, contractul de finanțare nr. POSDRU/159/1.5/S/136077.

³Și alte limbi romanice folosesc pentru comparativ continuatorul lui MAGIS: sp. *más*, port. *mais*, cat. *mes*, în timp ce franceza și italiana au preferat continuatorul lui PLUS (fr. *plus*, it. *più*). Se cunosc varietăți lingvistice (cum este provensala) în care se întîlnesc atît forme cu *mais*, cît și forme cu *plus* (Lüder, 1996, p. 30). În versiunile vechi ale limbilor romanice, se manifestă, ca și în româna veche, un grad ridicat de variație. Astfel, în spaniola veche (din secolul al X-lea) au fost înregistrate (Lapesa, 1981, p. 91) structuri cu *plus*: *plus áspero*. Aspecte similare, legate de utilizarea lui *plus* au fost relevate și în catalana veche (*pus*).

Acest comportament instabil al unităților din structurile comparative din perioada veche i-a condus pe unii cercetători (Ciompec, 1985, p. 156) să realizeze o periodizare: în primele texte, construcția comparativă „avea caracter de formație premorfologică” și abia după secolul al XVII-lea sînt atestate construcțiile cristalizate, fixate, înregistrate în forma actuală a limbii române.

În combinație directă cu verbul, atît *mai*, cît și *camai* funcționează ca adverbe modale („mai mult”), exprimînd singure ideea de comparativ (Ciompec, 1985, p. 155), utilizări absente din limba actuală (4a–f). Structurile ilustrează un alt fenomen interesant din punct de vedere tipologic. În limba română, se cunosc două fenomene paralele: pe de o parte, se poate observa în texte traseul de specializare al operatorului de gradare *mai*; pe de altă parte, se constată scăderea frecvenței (pînă la dispariția din limba actuală) a adverbului modal *mai* în favoarea cuantificatorului *mai mult* (în domeniul verbal). În alte limbi romanice (franceză, italiană, spaniolă), aceeași unitate (fr. *plus*, it. *più*, sp. *más*) funcționează deopotrivă în context verbal și nominal, cumulînd (sau actualizînd în paralel) funcțiile de cuantificator și de operator de grad (Zafiu, 2006, p. 217). Contextele înregistrate (4a–f) în textele vechi demonstrează că diferența de funcționare și de statut a operatorului în română și în limbile romanice nu era deloc tranșantă (așa cum se întîmplă în limba actuală, vezi Zafiu, 2006, p. 218).

- (4) a. **Mai** decît om bătrîru înțeleş, că porîncitele tale cerşuiu (PH.1500–1510, 106^v)
 b. **mai** decît neaoa înrălbi-me-voiu (PH.1500–1510, 43^r)
 c. ei **mai** iubesc pre Dumnezeu decît pre avuția lor (CC¹.1567, 155^r)
 d. drept aceaia, **mai** gîndesc de bogăția ceștii lumi decît de bogăția lu Dumnezeu (CC¹.1567, 145^v)
 e. ocară ca aceasta **mai** iubiși-o decît cea slavă prea împodobită (SVI~1670, 4^v)
 f. Nu e nice un rău **mai** de veninul șarpelui (FD.1592–604, 471^v)

Mai și *camai* apar utilizate ca semiadverbe sau clitice adverbiale cu rol aditiv temporal („din nou, încă o dată, deja”) încă din cele mai vechi texte (5, 6). În timp ce primul rămîne foarte productiv și în limba actuală, cel de-al doilea dispare:

- (5) a. pohta lui nu și-o **mai** poate domoli (CC².1581, 505)
 b. E cînd amu acesteia toate fi-vor, cine va **mai** putea sta? (CC².1581, 692)
 (6) a. De-acmu n-oi **camai** purta păcatele voastre! (DPar.1683, II/2^r)
 b. numele lui să nu să **camai** pomenească! (DPar.1683, III/37^v)

În context nonverbal, *mai* funcționează ca adverb slab nonclitic, cu un grad de deficiență⁴ mai mare decît al altor adverbe slabe. În context adverbial, *mai* funcționează ca adverb clitic. Delimitarea adverbilor clitice de cele slabe nonclitice s-a făcut pe baza unor trăsături sintactice, dintre care topica a fost cea mai importantă.

3. Realizările prepoziționale ale complementului comparativ

Complementul comparativ este termenul cu rol de standard, de reper din cadrul unei construcții comparative. Prin caracterul său obligatoriu, impus de o configurație sintactică binară, el este interpretat în studiile recente (GALR, II; GBLR) ca un complement al mărcii de gradare (și nu ca un circumstanțial de mod, așa cum apărea în lucrările tradiționale). În general, complementul comparativ are o structură eliptică, provenind dintr-o propoziție redusă la unul sau mai multe dintre componentele sale (GALR, II, p. 473–485). De altfel, numeroase studii de interes tipologic se opresc asupra complexității structurilor

⁴Distincția la nivelul deficienței (fonologice, morfologice, semantice sau sintactice) între clitice și adverbele slabe a fost pusă în evidență și de Reinheimer Rîpeanu (2004), cu referire la *mai*, *cam*, *prea*, *tot*, *și*. Pentru analiza diferitelor unități mai în limba veche vezi și Donazzan & Mardale (2010); Mîrzea Vasile (2012, p. 129–151); Brăescu (2017, p. 79–96).

comparative (care au la bază fenomene de elipsă și de reorganizare) și asupra multiplelor interpretări pe care le ridică (Pană Dindelegan, 2003; Zafiu, 2006).

Complementul comparativ este selectat de operatorul de grad (Cornilescu, 2008) și se realizează, în mod prototipic, ca GPrep, având drept centru prepozițiile *ca*, *decît*, *de*. Aceste restricții se manifestă la distanță, în sensul că adjectivul sau alte unități intervin între operatorul comparativ și complementul comparativ.

Construcțiile cu complemente comparative de inegalitate au înregistrat un grad ridicat de variație și în latină, în ceea ce privește marcarea complementului comparativ (ILR, p. 266; Stoica, 2015). Acesta se exprima analitic, prin construcția cu *quam* (7a) sau sintetic, prin ablativ (7b). Structurile nu erau interpretate ca simple variante, ci funcționau mai degrabă în distribuție complementară: construcțiile cu ablativ apăreau în expresii proverbiale, în structuri negative sau în întrebări retorice (Ledgeway, 2012, p. 23). Varianta sintetică a complementului comparativ va fi înlocuită în latina vulgară prin construcții analitice noi cu prepoziția *ab*, dar mai ales cu prepoziția *de* + acuzativ / ablativ (7c):

- (7) a. clarior quam sol
b. sole clarior
c. melior de aliquo

Tiparul analitic preluat de limbile romanice se caracterizează la rîndul său prin variația realizărilor GPrep. Astfel, construcția cu *quam* (> *ca*) se va menține în portugheza veche, în dialectele din italiana veche sau în română (Salvi, 2011, p. 338) și va fi înlocuită de structura cu *que* / *che*, *de* / *di* sau de forme analitice noi: rom. *decît*, it. *di quanto*, sp. *de lo que*, port. *do que*.

În primele texte vechi din limba română, am înregistrat complemente comparative realizate ca grupuri prepoziționale organizate în jurul constituenților *decît* (8) și *de* (9). Mărcile comparației de inegalitate apar frecvent în variație liberă (10) și nu se pot stabili constrîngerile sintactice de utilizare⁵ (Ciompec, 1985, p. 156; Ciobanu, 2007; Stan, 2013).

- (8) a. Că **mai mare vătămătură decît trufa** și măriia nu iaste, nice **mai iute decît măriia** și trufa (cc².1581, 3)
b. dărui lui ce era **decît toate mai frumos** (cc¹.1567, 9^r)
c. să ținem pre toți **mai buni decît noi** (cc¹.1567, 63^v)
d. nu avem noi alt nimic **mai strălucitor și mai luminat decît soarele** sau **mai alb decît zăpada** (AD.1722–5, 9^r)
e. se va lumina Fiiul tău în ceriu vîrtosu, **mai luminos** de șapte ori **decît soarele** (cs_{IV}.1590–602, 18^v)
f. cu **mai multă** trudă înjugată iaste, **decît cu veselie** (cc².1581, 27)
- (9) a. Aduceți-vă aminte de cuvînt ce eu am zis voao: că nu iaste robul **mai mare de domnu-său** (cc².1581, 256)
b. oamini ficiorilor lu Izdrail **mai mulți-s și mai tari de noi** (po.1582, 180)
c. du-te de la mine, că **de mine cu mult mai puternic** te-ai făcut (po.1582, 86)
d. că **mai frumoasă** fată **de aceasta** n-am vădzut (cs_{XI}.1583–619, 91^v)
e. nu vă teamereți amu, **de multe pasări mai buni** seți voi (cc¹.1567, 129^v)
f. Dup-aceea le va da cununi în capul loru, **mai luminate de soarele** (cs_V.1590–602, 47^v)
- (10) a. în ceastă lume să nu aibi nemică de să-ți fie **mai drag și mai scump decît** Dumnezeu, de să nu iubești **mai vîrtos de** Dumnezeu nece tată-tău, nece mumă-ta (cc¹.1567, 132^v)

⁵S-a constatat (Ciobanu, 2007, p. 170) că textele vechi din secolul al XVI-lea (cv.1563–8, ct.1560–1, po.1582) ca și unele texte mai tîrzii (nt.1648, a.1620) preferă construcția cu *de*. Alte texte (precum cc².1581) folosesc cu precădere construcția cu *decît*. În scrisori și în documente, construcția cu *de* apare destul de rar, pe cînd cea cu *decît* nu apare niciodată.

- b. **mai închinată și mai fericită** ca o împărăteasă a lumii, **de** toți credincioșii pământului și sub bezne **mai strașnică și mai înfricoșată** asupra dracilor **decît** toți sfinții (AD.1722–5, 16^r)

În numeroase contexte comparative (inclusiv cu adverbe), cele două părți ale unității *decît* apar nefuzionate – prepoziția *de* și adverbul *cît* (11). Sudarea celor două componente reflectă numai o convenție de scriere înregistrată în unele texte vechi:

- (11) a. feace ciudă mai mare și mai minunată **de cît** toate ciudesele (cc².1581, 109)
 b. Că era și mai prost mai vîrtos **de cît** alalți (cc².1581, 297)
 c. spăla-mă-vei și mai vîrtos **de cît** zăpada mă voi albi (DDL.1679, 208)

Funcția de prepoziție a termenului *decît* este interpretată (Cornilescu, 2008) ca un tip de variație sau ca o formă cu un caracter oscilant în termenii teoriei reanalizei (prin schimbarea funcției gramaticale). Autoarea înțelege reanaliza în accepția lui Haspelmath (1998), ca interpretarea diferită a aceluiași șir, din punctul de vedere al constituenței sau al categoriilor sintactice atribuite constituenților, proces care are loc prin trecerea de la o generație la alta.

Construcția comparativă cu *de* continuă tiparul latinesc popular (Densusianu, 1938, p. 380–381; Rosetti, 1986, p. 512; Ciompec, 1985, p. 156). O particularitate sintactică a prepoziției *de*, în structurile comparative, este aceea că se construiește cu un nume articulat definit (12a,b), în absența altor constituenți dependenți de nume (Stan, 2013). Ca o contrapondere, prepoziția *decît* apare construită cu un nume nearticulat (12c,d):

- (12) a. [Hristos] aceastea toate făcea-le mai vîrtos **de omul** (cc².1581, 272)
 b. Iară Domnul arătă că și **de vulpile și de pasările** mai sărac iaste (cc².1581, 277)
 c. trupul mai slab iaste **decît suflet** (cc².1581, 424)
 d. Mai bunu-i ospățul cu verdeață de prieteșug și de har **decît vițel** de iasle cu vrajbă (DPar. 1683, III/7^v)

În sistemul comparației actuale, *de* și-a restrîns utilizările și s-a specializat pentru exprimarea construcției de măsură (Niculescu, 1999, p. 186), în timp ce *decît* și-a extins uzul și s-a impus în structura complementului comparativ (Stan, 2013, p. 310; GR, p. 506).

În texte mai târzii, din secolul al XVII-lea, este atestat și *ca* (Frâncu, 2009, p. 198; Ciobanu, 2007), cu ocurențe sporadice în secolul al XVI-lea (13a,b), ceea ce sugerează faptul că era într-o fază incipientă de gramaticalizare (vezi și Niculescu, 1999, p. 187–188; Stan, 2013, p. 311). Structura cu prepoziția *ca* a fost respinsă la început și considerată un „provincialism muntenesc cu totul greșit” (Tiktin, 1945, p. 68). Preferința pentru construcția cu *decît* (în defavoarea celei cu prepoziția *ca*) este susținută și de lucrările ulterioare: „foarte des, *decît* este înlocuit prin *ca* în limba vorbită și chiar și în limba literară. Vorbitorii atenți și scriitorii buni evită această construcție” (Jordan et al., 1967, p. 115).

- (13) a. la noi nice un lucru nu-i **mai bun și mai cu folos ca** ceaea cînd murim pentru credința cea bună (Dvs.1682–6, 15^v)
 b. Și nu iaste alta **mai de folos și mai înfrîmșetată, ca** dragostea ceaia nefățarnica (cc².1581, 140)

Structurile comparative de inegalitate includ și un tipar incomplet, în care lipsește complementul comparativ (14a). În aceste contexte, complementul comparativ se subînțelege din context, deci poate fi recuperat. Am înregistrat și un al doilea tipar eliptic în limba veche, din care lipsește marcatorul *mai*, dar apare complementul comparativ. Acest tipar, care nu a supraviețuit în limba actuală, demonstrează că relația de coocurență a complementului comparativ cu operatorul de grad nu era obligatorie în perioada veche (Ciompec, 1985, p. 162) (14b,c):

- (14) a. atunci el în **mai mare** grije iaste (**CC².1581**, 79)
 b. **Bunru** e mie leagea rrostului tău **decît** o mie de aur și de argint (**PH.1500–1510**, 105^r)
 c. ca o **sfintă** ce iaste **decît** toții sfinții (**AD.1722–5**, 120^r)

Numeroase structuri înregistrate în textele vechi (15) realizează un fel de *comparație generalizată* (Ciompec, 1985, p. 164), se apropie de construcțiile superlative și includ un complement prepozițional cu prepoziția *dentre / dentru* (15a), *preste* (15b), *pre* (15c):

- (15) a. Că adică și **dentru înger**i, carele era mai mare, trufa-l lepădă den ceriu (**CC².1581**, 3)
 b. fu mai mare **preste toți** în casa ei (**DVS.1682–6**, 62^v)
 c. mai mare e și mai înraltu e **pre toți oamenii** (**PH.1500–1510**, 81^v)

4. Topica unităților în construcțiile comparative

Am înregistrat în textele vechi pe lângă ordinea canonică din limba actuală [operator + adjectiv + complement comparativ (16a)] și numeroase structuri cu complement antepus (16b–e) (Brăescu *et al.*, 2015). Construcțiile cu complement comparativ antepus adjectivului, identificate în continuare și în texte poetice sau populare din secolul al XIX-lea, mai sînt prezente în limba actuală (16f) numai în texte religioase cu limbaj arhaizant (Zafu, 2006, p. 217):

- (16) a. Că altă moarte nu era **mai spurcată și mai fără de cinste decît răstignitura** (**CC².1581**, 68)
 b. **decît un iepure mai slabă** și mai pemintiană a fi (**CII~1705**, 32)
 c. **decît stîrvul împutit** tot **mai dulce** iaste (**CII~1705**, 38)
 d. **Decît credința și nădejdia** iaste **mai mare** dragostea (**AD.1722–5**, 22^r)
 e. și dintr-atîta lumină ce avea s-au făcut **decît toate negreșele și decît toate întunearicile mai negru și mai întunecat** (**AD.1722–5**, 44^v)
 f. roagă-te pentru mine, netrebnicul și **decît toți mai păcătosul** (limbaj bisericesc)

Structurile cu complemente plasate în antepoziție în limba română veche sînt prezente și în alte limbi romanice vechi, de exemplu italiana veche (Giusti, 2010, p. 596–598; Poletto, 2014, p. 76). Aceste configurații au fost asociate (Ledgeway, 2012; Brăescu *et al.*, 2015; Brăescu & Dragomirescu, 2017) cu structurile discontinue și puse în legătură cu existența unor urme ale sintaxei nonconfiguraționale în româna veche, relicve ale trecerii de la latină. Dispariția construcțiilor de la (16b–e) se explică printr-o schimbare în setarea parametrului centrului de la structuri parțial *head-final* la structuri *head-initial* și prin fixarea unei sintaxe configuraționale (în care relațiile dintre constituenți sînt codificate prin topică).

Pentru a explica ordinea centrelor și a complementelor (variația dintre structurile dominante cu *head-initial* și structurile arhaice cu *head-final*), Ledgeway (2012) folosește conceptul de *roll-up*: așa-zisa libertate de topică înregistrată în latină este explicabilă prin existența deplasărilor de tip *roll-up*, iar topică mai rigidă a limbilor romanice este determinată de pierderea acestui tip de deplasare.

În această perspectivă, schimbările petrecute în trecerea de la latină la limbile romanice nu mai par atît de tranșante (Brăescu *et al.*, 2015): latina era o limbă în care se manifesta competiția între sintaxa *head-initial* (inovație) și sintaxa *head-final* (arhaism), așa cum erau și limbile romanice vechi (cel puțin româna și italiana); schimbarea completă de la sintaxa *head-final* la sintaxa *head-initial* se înregistrează în limbile moderne. După cum era de așteptat, limbile romanice vechi (inclusiv limba română veche) erau mai apropiate de latină în domeniul ordinii cuvintelor.

5. Concluzii

Construcțiile comparative de superioritate, definite ca structuri complexe care exprimă o relație între o proprietate și un termen reper, cunosc în diacronie mai multe configurații sintactice. Am urmărit în articolul de față trei aspecte ale acestor construcții: traseul de gramaticalizare al operatorului *mai*, realizările prepoziționale ale complementului comparativ și analiza topicii unităților din construcțiile comparative, așa cum reies din textele de limbă veche analizate.

Specializarea operatorului *mai* pentru exprimarea gradului comparativ de superioritate s-a realizat ca urmare a mai multor procese desfășurate pe parcursul secolelor al XVI-lea și al XVII-lea: dispariția unei unități aflate în competiție în limba veche (*camai*) și dispariția unității adverbiale *mai* cu sens lexical plin (modal). Coocurența unor forme cu același rol, în sintagme similare și fără constrângeri evidente reprezintă o caracteristică a unui sistem gramatical în formare.

Complementul comparativ din structurile comparative de superioritate s-a realizat în limba română veche analitic, prin mai multe construcții prepoziționale. Am analizat distribuția construcțiilor cu prepozițiile *de*, *decît* și *ca*. Emergența expresiilor analitice înregistrate diacronic exemplifică (Ledgeway, 2012) o tendință a structurilor sintetice slăbite și predispuse de a fi înlocuite progresiv cu alte construcții în competiție și de a fi subiectul unor procese de gramaticalizare.

În privința topicii complementului comparativ, am tratat îndeosebi tiparul „deviant” față de ordinea cuvintelor din limba actuală – tiparul cu complement comparativ antepus adjectivului. Am explicat structurile de acest tip prin modelul teoretic propus de Ledgeway (2012), potrivit căruia în trecerea de la latină la limbile romanice s-a făcut și trecerea de la construcții de tip *head final* la construcții de tip *head initial* și s-a fixat sintaxa configurațională. În stadiile vechi ale limbii române, în care numeroase structuri erau în competiție, topica era mult mai liberă.

Bibliografie

A. Corpus

- A.1620 = Alexandria, în Zgraon, Fl. (ed.), *Cele mai vechi cărți populare în literatura română*, vol. 11, Fundația Națională pentru Știință și Artă, București, 2006.
- AD.1722–5 = Antim Ivireanul, *Didahii*, în Antim Ivireanul, *Opere*, ed. G. Ștrempel, Editura Minerva, București, 1972, p. 1–238.
- BB.1688 = *Biblia adecă Dumnezeiasca Scriptură a Vechiului și Noului Testament*, tipărită întâia oară la 1688 în timpul lui Șerban Vodă Cantacuzino, Domnul Țării Românești, Editura Institutului Biblic, București, 1977.
- CC¹.1567 = Coresi, *Tîlcul Evangheliilor*, în Coresi, *Tîlcul evangheliilor și molitvenic românesc*, ed. V. Drimba, Editura Academiei Române, București, 1998.
- CC².1581 = Coresi, *Cartea cu învățătură*, în Diaconul Coresi, *Carte cu învățătură (1581)*, vol. I, *Textul*, ed. S. Pușcariu & Al. Procopovici, Atelierele Grafice Socec, București, 1914.
- CH~1705 = Dimitrie Cantemir, *Istoria ieroglifică*, în D. Cantemir, *Opere complete*, IV. *Istoria ieroglifică*, ed. S. Toma, Editura Academiei, București, 1974.
- CS_{IV, v.}.1590–602, CS_{XI}.1583–619 = Chivu, Gh. (ed.) (1993). *Codex Sturdzanus*, Editura Academiei Române, București.
- CT.1560–1 = Coresi, *Tetraevanghel*, în Dimitrescu, Fl. (ed.) (1963). *Tetraevanghelul tipărit de Coresi, Brașov, 1560–1561, comparat cu Evangheliarul lui Radu de la Mănești, 1574*, Editura Academiei, București.
- CV.1563–83 = *Codicele Voronețean*, ed. M. Costinescu, Editura Academiei Române, București, 1981.
- DDL.1679 = Dosoftei, *Dumnezeiasca liturghie*, ed. N. A. Ursu, Mitropolia Moldovei și Sucevei, Iași, 1980.
- DPar.1683 = Dosoftei, *Parimiile preste an, 1683*, ed. M. Ungureanu, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2012.
- DVS.1682–6 = Dosoftei, *Viața și petrecerea svinților*, Iași.
- FD.1592–604 = *Floarea darurilor*, în Roman Moraru, Al. (ed.) (1996). *Cele mai vechi cărți populare în literatura română*, 1, Editura Minerva, București, p. 119–182.
- NT.1648 = *Noul Testament*, Editura Reîntregirea, Alba Iulia, 1998.
- PH.1500–1510 = *Psaltirea Hurmuzaki*, ed. I. Gheție & M. Teodorescu, Editura Academiei Române, București, 2005.
- PO.1582 = *Palia de la Orăștie*, ed. V. Pamfil, Editura Academiei RSR, București, 1968.
- SVI~1670 = *Varlaam și Ioasaf*, în Stanciu Istrate, M. (2013). *Reflexe ale medievalității europene în cultura română veche: Varlaam și Ioasaf în cea mai veche versiune a traducerii lui Udriște Năsturel*, Editura Muzeului Național al Literaturii Române, București.

B. Referințe

- Brăescu, R. (2015). *Gradarea în limba română. Perspectivă istorică și tipologică*, Editura Muzeul Literaturii Române.
- Brăescu, R., Dragomirescu, A. & Nicolae, Al. (2015). *(Non-)configurationality and the internal syntax of adjectives in old Romanian*, în „Bucharest Working Papers in Linguistics”, vol 17, nr. 2, p. 55–74.
- Brăescu, R. (2017). *Mărci de comparație în textele vechi*, în Dragomirescu, A., Nicolae, Al., Stan, C. & Zafiu, R. (eds), *Sintaxa ca mod de a fi. Omagiu Gabrielei Pană Dindelegan, la aniversare*, Editura Universității din București, București, p. 79–86.
- Brăescu, R. & Dragomirescu, A. (2017). *(Non)configuraționalitate în sintaxa adjectivului din româna veche*, în „Actele celui de-al VI-lea Simpozion internațional de lingvistică”, sub tipar.
- Ciobanu, F. (2007). *Complementul*, în Avram, M. (ed.), *Sintaxa limbii române în secolele al XVI-lea – al XVIII-lea*, Editura Academiei Române, București, p. 117–188.
- Ciompec, G. (1985). *Morfosintaxa adverbului românesc*, Editura Științifică și Enciclopedică, București.
- Cornilescu, A. (2008). *Reanaliză și gramaticalizare: structura lui decît*, în Pană Dindelegan, G. (ed.), *Limba română – dinamica limbii, dinamica interpretării*, Editura Universității din București, București, p. 203–212.
- Densusianu, O. (1938). *Histoire de la langue roumaine*, vol. II, Ernest Leroux, Paris. Ed. rom.: *Istoria limbii române*, ed. J. Byck, Editura Științifică, București, 1961.
- Donazzan, M. & Mardale, Al. (2010). *Additive and aspectual adverbs: towards an analysis of Romanian mai*, în „Revue roumaine de linguistique”, 3, p. 247–269.
- Frâncu, C. (2009). *Gramatica limbii române vechi (1521–1780)*, Casa Editorială Demiurg, Iași.
- GALR = Guțu Romalo, V. (coord.) (2008). *Gramatica limbii române*, I. *Cuvîntul*, II. *Enunțul*, Editura Academiei, București; ed. I-a: 2005.
- GBLR = Pană Dindelegan, G. (ed.) (2010). *Gramatica de bază a limbii române*, Editura Univers Enciclopedic, București.
- Giusti, G. (2010). *Il sintagma aggettivale*, în Salvi, G. & Renzi, L. (eds), *Grammatica dell'italiano antico*, Il Mulino, Bologna, p. 593–615.
- GR = Pană Dindelegan, G. (ed.) (2013). *The Grammar of Romanian*, Oxford University Press, Oxford.
- Haspelmath, M. (1998). *Does grammaticalization need reanalysis?*, în „Studies in Language”, 22, p. 315–351, [Crossref](#).
- ILR = Graur, Al. (ed.) (1965). *Istoria limbii române*, I, Editura Academiei, București.
- Iordan, I., Guțu Romalo, V. & Niculescu, Al. (1967). *Structura morfologică a limbii române contemporane*, Editura Științifică, București.
- Kennedy, C. (1999). *Projecting the adjective: the syntax and semantics of gradability and comparison*, Garland Press, New York, [Crossref](#).
- Lapesa, R. (1981). *Historia de la lengua española*, Gredos, Madrid.
- Ledgeway, A. (2012). *From Latin to Romance. Morphosyntactic Typology and Change*, Oxford University Press, Oxford, [Crossref](#).
- Lüder, E. (1996). *Procedee de gradație lingvistică*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași.
- Mîrzea Vasile, C. (2012). *Eterogenitatea adverbului românesc*, Editura Academiei Române, București.
- Niculescu, A. (1999). *Individualitatea limbii române între limbile romanice*, vol. III, Editura Clusium, Cluj-Napoca.
- Pană Dindelegan, G. (2003). *Elemente de gramatică. Dificultăți, controverse, noi interpretări*, Editura Humanitas, București.
- Pană Dindelegan, G. (ed.) (2016). *The Syntax of Old Romanian*, Oxford University Press, Oxford, [Crossref](#).
- Poletto, C. (2014). *Word Order in Old Italian*, Oxford University Press, Oxford, [Crossref](#).
- Reinheimer Rîpeanu, S. (2004). *Intensification et atténuation en roumain. Les adverbes cam, mai, prea, și, tot*, în Araujo Carreira, M.H. (ed.), *Intensification et atténuation dans les langues romanes*, Université Paris 8 Vincennes – Saint Denis, p. 225–246.
- Rosetti, A. (1986). *Istoria limbii române de la origini pînă la începutul secolului al XVII-lea*, Editura Științifică și Enciclopedică, București; ed. I-a: 1938.
- Salvi, G. (2011). *Morphosyntactic Persistence*, în Maiden, M., Smith, J.C. & Ledgeway, A. (eds), *The Cambridge History of the Romance Languages*, I. *Structures*, Cambridge University Press, Cambridge / New York, p. 318–381, [Crossref](#).
- Stan, C. (2013). *O sintaxă diacronică a limbii române vechi*, Editura Universității din București, București.
- Stoica, G. (2015). *The Adjectival Category of Intensity. From Latin to Proto-Romanian*, în Pană Dindelegan, G., Zafiu, R., Dragomirescu, A., Nicula, I., Nicolae, Al. & Esher, L. (eds), *Diachronic Variation in Romanian*, Cambridge Scholars Publishing, Newcastle upon Tyne, p. 123–150.
- Tiktin, H. (1945). *Gramatica română*, ediția a III-a revăzută de I.-A. Candrea, Editura Tempo, București; ed. I-a: 1893–1895.
- Zafiu, R. (2006). *Construcții comparative*, în Pană Dindelegan, G. (ed.), *Limba română – Aspecte sincronice și diacronice*, Editura Universității din București, București, p. 215–222.